

فرامطالعه پژوهش‌های دل‌بستگی به مکان در ایران^۱

زهرا جعفری اسبوزی^۲

سیدعلی صفوی^۳

استادیار دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس

محمدرضا پورجعفر^۴

استاد دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس

دریافت: ۷ بهمن ۱۳۹۹
پذیرش: ۳۰ مهر ۱۴۰۰
(صفحه ۸۲-۶۷)

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول است با عنوان *تبیین الگوی دل‌بستگی به مکان از منظر مهاجران شهری* که به راهنمایی نویسنده دوم در گروه شهرسازی دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس در بهمن‌ماه ۱۳۹۸ دفاع شده است.
۲. دکتری شهرسازی، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس
mzahra_jafari@yahoo.com
۳. نویسنده مسئول
sasafavi@modares.ac.ir
4. pourja_m@modares.ac.ir

شاپا: X-۱۷۰-۱۶۸۳

کلیدواژه‌گان: دل‌بستگی به مکان، فرامطالعه، ایران.

چکیده

دل‌بستگی به مکان یک مفهوم بنیادی در رابطه انسان و مکان است که در سال‌های اخیر توجه بسیاری از پژوهشگران داخلی را جلب کرده است و هریک از منظر خاصی به این مفهوم پرداخته‌اند. اما مطالعات انجام‌شده فاقد یک رویکرد سیستماتیک و منسجم بوده‌اند، به گونه‌ای که در برخی از ابعاد شاهد تعدد مطالعات هستیم و در برخی دیگر مغفول مانده است.

در این پژوهش سعی می‌شود تا با فرامطالعه پژوهش‌های انجام‌شده در ایران در حوزه دل‌بستگی به مکان، تصویر جامعی از وضعیت دانش در مورد این مفهوم ارائه گردد و ابعاد کمتر پرداخته‌شده به آن مشخص شود. ۳۱ مقاله منتشرشده در نشریات علمی-پژوهشی داخلی با محوریت موضوعی دل‌بستگی به مکان، که معیارهای ورود به پژوهش را دارند، بررسی شده است.

بنابر نتایج پژوهشگران اجماع نظری بر سر ماهیت سازه دل‌بستگی به مکان و ابعاد آن ندارند. بیشترین حجم مطالعات به ابعاد فردی و اجتماعی دل‌بستگی به مکان اختصاص یافته است و به بعد مکان و فرایند دل‌بستگی کمتر توجه شده است. سهم بیشتر مطالعات مربوط به مقیاس محله است و فضاهای عمومی، شهر، و خانه در رتبه‌های بعدی هستند. شناسایی و ارزیابی عوامل مؤثر بر دل‌بستگی بیشترین فراوانی

موضوعی را داشته‌اند. بررسی ارتباط بین دل‌بستگی به مکان و سایر مفاهیم، تبیین مدل فرایند دل‌بستگی به مکان، و بررسی پیامدهای دل‌بستگی به مکان از دیگر موضوعات مورد توجه در مطالعات داخلی بوده است.

مقدمه

با رشد روزافزون جوامع انسانی و در پی آگاهی از اهمیت مکان و نقش آن در سلامت فردی، سالانه در حوزه‌های مختلف علمی پژوهش‌های بسیاری در حوزه رابطه انسان-مکان و پیوندهای احساسی، که افراد با مکان‌های خاصی در طول زندگی خود برقرار می‌کنند، انجام می‌شود. این توجه به مکان واکنشی نسبت به پیامدهای سیاسی و اقتصادی جهانی‌سازی، یکسان‌سازی، مهاجرت، و یکپارچه‌سازی قلمروی جهانی است که هویت یگانه مکان‌ها را به خطر انداخته است. در حال حاضر مکان یک موضوع تحقیق بین‌رشته‌ای است که در دو رویکرد متفاوت کیفی و کمی و نیز

پرسش‌های تحقیق

دانش انباشته در حوزه دل‌بستگی به مکان در ایران از نظر شکلی، روش شناختی، و محتوایی چه ویژگی‌هایی دارد؟

ترکیب این دو مورد توجه محققان را جلب کرده است.^۵ مفاهیم مختلفی از رابطه انسان- مکان شامل حس مکان، هویت مکان، دل‌بستگی به مکان، وابستگی به مکان، رضایت‌مندی از مکان، دل‌بستگی به جامعه محلی، و... طرح شده است. هرچند این مفاهیم معانی تا حدودی متفاوت از هم دارند، اما تفاوت‌ها کاملاً مشخص نیست و به‌صورت نظری و روش‌شناختی هم‌پوشانی دارند.^۶ در این میان دل‌بستگی به مکان، به‌مثابه «مفهوم مرکزی»^۷، مورد توجه پژوهشگران حوزه‌های مختلف علمی ازجمله روان‌شناسی، جغرافیا، علوم اجتماعی، معماری و برنامه‌ریزی شهری، و... قرار گرفته و موضوع تحقیقات نظری و عملی بسیاری بوده است. اقبال پژوهشگران حوزه‌های مختلف به این موضوع و روند رو به رشد مطالعات دل‌بستگی به مکان طی دهه اخیر ضرورت انجام مطالعاتی از جنس فرامطالعه^۸ که «به هدایتگری پژوهش‌های آتی به‌منظور شناسایی و معرفی نقاط کمتر مورد توجه قرار گرفته بپردازد»^۹ را مشخص می‌کند. فرامطالعه غالباً در حوزه بررسی مطالعات فلسفی، تاریخ و فلسفه علم، و دیگر شاخه‌هایی، که به نحوی بر تکامل و نقد اندیشه‌ها و تحول و نمایش دانش متمرکز هستند، به کار می‌رود.^{۱۰}

۱. مبانی نظری

دل‌بستگی به مکان ارتباطی نمادین با مکان است که با دادن معانی عاطفی و حسی مشترک فرهنگی توسط افراد به مکان خاص یا یک سرزمین شکل می‌گیرد و مبانی نحوه ادراک گروه یا فرد از مکان و نحوه ارتباط فرد (با گروه) با آن است.^{۱۱} مشخصه اصلی مفهوم دل‌بستگی تمایل به حفظ نزدیکی به موضوع دل‌بستگی است.^{۱۲}

دل‌بستگی به مکان نقش مثبتی در زندگی افراد و رفتارهای آنها در قبال حفاظت از مکان‌ها دارد.^{۱۳} درعین‌حال برخی پیامدهای منفی مانند مخالفت با نوسازی، عدم ترک مکان‌های پرخطر، و... در پژوهش‌های مرتبط با دل‌بستگی به مکان بیان شده است.^{۱۴}

۱.۱. روش‌های تحقیق دل‌بستگی به مکان

لالی مطالعات دل‌بستگی به مکان را به دو دسته روش‌های اثبات‌گرایی و پدیدارشناسی تقسیم کرده است.^{۱۵} رویکرد اثبات‌گرایی شامل متغیرهای تعریف‌شده از سوی محقق، روش‌های کمی، و آزمون فرضیه‌های قبلی است.^{۱۶}

5. M. Lewicka, "What Makes Neighborhood Different from Home and City? Effects of Place Scale on Place Attachment", p. 35.
6. Ibid, p. 36.
7. M.E. Patterson & D.R. Williams, "Maintaining Research Traditions on Place: Diversity of Thought and Scientific Progress", p. 361.
8. Meta-study
۹. علی بی‌زبان‌نژاد، «فرامطالعه‌ای بر پژوهش‌های دولت الکترونیکی در ایران»، ص ۱۳۳.
۱۰. نک: B.L. Paterson, et al, "Meta-Study of Qualitative Health Research: A Practical Guide to Meta-Analysis and Meta-Synthesis".
۱۱. نک: S.M. Low & I. Altman, "Place Attachment: A Conceptual Inquiry".
12. C.M. Hidalgo & B. Hernandez, "Place Attachment: Conceptual and Empirical Questions", p. 274.
13. M. Najafi & M.M.S Kamal, "The Concept of Place Attachment in Environmental Psychology", p. 7637.
۱۴. نک: M. Lewicka, "Place Attachment: How far Have We Come in the Last 40 Years?".

در مطالعات به روش کمی عمدتاً در پی استخراج شاخص‌های دلبستگی به مکان و ابزارسازی برای ارزیابی میزان دلبستگی افراد به مکان هستند. این مطالعات بر اساس برخی ابعاد دلبستگی، به مقایسه افراد اختصاص دارند و در آنها تفاوت‌های فردی در مورد اهمیت مکان و شدت تعلق احساسی به مکان بررسی می‌گردد و به معنای مکان کمتر توجه می‌شود.^{۱۷}

در رویکرد پدیدارشناسی تمرکز بر معنا و تجارب مکان است و اکتشاف پدیده‌ها به صورت توصیفی و روش‌های کیفی حاصل می‌شود. اما در سال‌های اخیر پژوهشگران بر چیزی فراتر از اندازه‌گیری صرف دلبستگی به فضای عمومی تمرکز دارند: (۱) احساسات مردم و مؤلفه‌های محیطی که دلبستگی آنان را متوجه خود می‌کند؛ (۲) عوامل اثرگذاری که دلبستگی به مکان را شکل می‌دهند، مانند عوامل فیزیکی مکان، روابط اجتماعی-فرهنگی در ظرف محیط، رفتارهای محیطی یا فعالیت‌ها؛ (۳) اثر دلبستگی به مکان بر رضایت، رفتار، و نیت محیطی افراد نسبت به مکان‌های خاص.^{۱۸}

۲.۱. مدل دلبستگی به مکان

مدل دلبستگی به مکان مشکل از ایجاد تشکیل دهنده آن است. منظور از بُعد دلبستگی، نوع دلبستگی یا دلیل دلبستگی است که خود عامل مؤثر بر رفتارهای مرتبط با دلبستگی است؛ مثلاً عواملی که بر رفتارهای حمایت از محیط زیست اثر می‌گذارند.^{۱۹} در ادبیات دلبستگی به مکان سه دیدگاه مختلف نسبت به مؤلفه‌های سازنده دلبستگی به مکان وجود دارد:^{۲۰}

(۱) دیدگاه اول مربوط به محققانی است که دلبستگی به مکان را یک مفهوم تک‌بعدی و هم‌ردیف با سایر مفاهیم مانند هویت مکان در نظر می‌گیرند.^{۲۱}

(۲) دیدگاه دوم دلبستگی به مکان را مفهومی چندبعدی در نظر می‌گیرد که شامل دو، سه، یا پنج مؤلفه است. دو بعد عملکردی (مبتنی بر کیفیت مکان در پاسخ‌گویی به نیازهای کاربران در

مقایسه با سایر مکان‌های مشابه موجود) و عاطفی (مبتنی بر پیوندهای حسی فرد با یک مکان خاص) و یا دلبستگی مکان با دو بعد وابستگی به مکان و هویت مکان از جمله ساختارهای دوبعدی دلبستگی به مکان است که در بسیاری از تحقیقات استفاده شده است.^{۲۲}

سپس کیل و همکارانش عامل سوم را به نام پیوندهای اجتماعی به این دو بعد اضافه کردند و آن را یک مفهوم سه‌بعدی در نظر گرفتند.^{۲۳} به همین ترتیب در سال‌های بعد محققان مؤلفه‌های دیگری نیز به این سازه افزودند. (۳) در دیدگاه سوم دلبستگی به مکان به‌منزله یک بعد مفهومی کلی‌تر مانند حس مکان یا هویت شهری^{۲۴} در نظر گرفته می‌شود.

۳.۱. عوامل مؤثر بر دلبستگی به مکان

عوامل دلبستگی متغیرهای مستقلی هستند که موجب کاهش یا افزایش حس دلبستگی می‌شوند و عمدتاً فرد از تأثیر آنها بی‌خبر است.^{۲۵} در ادبیات دلبستگی به مکان معیارها و مؤلفه‌های بی‌شماری در طول زمان و به فراخور خصوصیات دوره زمانی و سبک زندگی وارد ادبیات تحقیقی این حوزه شده است. زمانی مکان به‌مثابه محدوددهای بسته با هویت خاص و تداوم تاریخی بوده، که امنیت و آرامش در مقابل خطرات و بیگانگان مهم‌ترین عملکرد آن محسوب می‌شد. ولی در عصر جهانی شدن، مکان، به‌مثابه تقاطع بازی که بیشتر محل ملاقات است تا استراحت و پذیرنده تنوع و چندفرهنگی است؛^{۲۶} دچار دگرگونی‌های اساسی شده است. بنابراین خصوصیات مکان‌ها شامل کالبد، عملکرد، و مهم‌تر معنای مکان‌ها دائماً در حال تغییر است و عوامل مختلفی در رابطه انسان و مکان مؤثر خواهد بود. ازین‌رو، پراکنده‌گی تنوع معیارهای مؤثر در ارزیابی دلبستگی به مکان به اندازه‌ای است که نمی‌توان به یک دسته‌بندی جامع و همه‌شمول در مورد آن رسید.

نک: ۱۵

M. Lalli, "Urban-related Identity: Theory, Measurement, and Empirical Findings".

16. Najafi & Kamal, *ibid*, p. 7639.

17. Lewicka, *ibid*, p. 220-221.

18. Najafi & Kamal, *ibid*.

19. Lewicka, *ibid*, p. 215-216.

20. B. Hernández, et

al, "Theoretical and Methodological Aspects of Research on Place Attachment", p. 265-267.

نک: ۲۱

M.V. Giuliani, "Theory of Attachment and Place Attachment".

نک: ۲۲

R.D. Williams, et al, "Beyond the Community Metaphor: Examining Emotional and Symbolic Attachment to Place".

نک: ۲۳

G. Kyle, et al, "Testing the Dimensionality of Place Attachment in Recreational Settings".

نک: ۲۴

Lalli, *ibid*.

25. Lewicka, *ibid*, p. 216.

26. *Ibid*, p. 209-210.

دلبستگی به مکان، از طریق اثر متوسط، ۱۸ عنوان مقاله به هر دو زبان فارسی و انگلیسی را بررسی کرده‌اند.^{۳۷} نتایج این تحلیل نشان داد «علاقه مکانی» بیشترین تأثیر را در ارزیابی دلبستگی به مکان دارد و پس از آن «هویت مکانی»، «پیوند اجتماعی با مکان»، و «وابستگی مکانی» قرار می‌گیرند. رفیعیان و عادل‌ی به روش توصیفی-تحلیلی، سه رویکرد متفاوت در مفهوم‌پردازی حس دلبستگی به مکان را شناسایی کردند.^{۳۸} دلبستگی به مکان به‌مثابه مفهومی تک‌بعدی، مفهومی وابسته متأثر از عوامل دیگر، و یا مفهومی مستقل و جزئی از مفهومی عام‌تر. همچنین شناسایی روش کمی به‌مثابه روش‌شناسی غالب و مقیاس محله به‌مثابه مقیاسی که بیشترین حجم مطالعات را به آن اختصاص دارد، از یافته‌های دیگر تحقیق آنهاست.

برخلاف پژوهش‌های یادشده، در مطالعه پیش رو صرفاً پژوهش‌های فارسی‌زبان منتشرشده در نشریات داخلی تحلیل می‌شوند. همچنین روش استفاده در این پژوهش فرامطالعه اتخاذ شده است که فرایندی متفاوت از روش فراتحلیل کمی و کیفی دارد.

در پژوهش حاضر همه مطالعات کمی و کیفی وارد شده است و صرفاً چارچوب نظری مطالعات به‌مثابه داده‌های کیفی تحلیل می‌شود. یافته‌های پژوهش‌ها و روش‌های مورد استفاده آنها در این تحقیق ملاک عمل نیست. دو مرحله تحلیل فراترکیب و فراداده تحلیل انجام گرفته است و درنهایت با فراترکیب نتایج مرحله تحلیل، الگوی جدیدی عرضه می‌شود که نشان‌دهنده وضعیت نظری مطالعات دلبستگی به مکان در ایران است. مشابه این روش قبلاً در مقاله داداش‌پور و الوندی‌پور انجام شده است.^{۳۹} همچنین مقاله «چکیده پایان‌نامه‌های آموزش STEM: یک فرامطالعه کیفی محدود» مورد دیگری است که در آن از این روش به صورت محدود صرفاً در مورد چکیده پایان‌نامه‌ها استفاده شده است.^{۴۰}

می‌توان عوامل مؤثر بر دلبستگی به مکان را، که در تحقیقات تجربی مختلف ارزیابی شده است، به‌صورت مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها (پیش‌بینی‌کننده‌ها)^{۴۱} به‌ترتیب زیر بیان کرد:

- مؤلفه‌های مرتبط با مکان: مقیاس مکان^{۴۲} (شامل خانه ویلایی، آپارتمان، محله، شهر، کشور، و...)، نوع مکان^{۴۳} (شامل خانه سنتی، خانه تابستانی، مکان باز، مکان محصور، مکان‌های تفریحی، مناظر طبیعی، مکان‌های شغلی و صنعتی، و...)، و کیفیت مکان^{۴۴} (شامل پاکیزگی، دسترسی به خدمات شهری، ایمنی، میزان کنترل بر محیط، پوشش گیاهی، و...) یکی از کامل‌ترین فهرست‌ها در این زمینه مربوط به بوناپتو و همکارانش^{۴۵} است.

- مؤلفه‌های مرتبط با اجتماع: اندازه جامعه محلی^{۴۶} (شامل روستاها و شهرهای کم یا پرجمعیت، محلات خلوت یا شلوغ، و...)، تنوع جامعه محلی^{۴۷} (شامل محلات و شهرهای بومی یا مهاجرنشین، تنوع از لحاظ نژاد، قومیت، فرهنگ و زبان)، و خصوصیات جامعه محلی^{۴۸} (شامل فرهنگ و سبک زندگی جامعه، کیفیت و کمیت روابط اجتماعی، احساس امنیت، هویت، سرمایه اجتماعی، و...).

- خصوصیات فردی انسان (شامل سن، جنسیت، تحصیلات، وضعیت تاهل، دارای فرزند بودن، سطح درآمد، طبقه اجتماعی، سابقه سکونت، بومی یا مهاجر بودن، درون‌گرا یا بیرون‌گرا بودن، و...) این دسته از عوامل عمدتاً در نقش میانجی‌گرها^{۴۹} ظاهر می‌شوند که تأثیر بسزایی در معناداری رابطه پیش‌بینی‌کننده‌ها با دلبستگی به مکان دارند.

۲. پیشینه پژوهش

تحقیقات اندکی در خصوص مرور سیستماتیک پژوهش‌های دلبستگی به مکان در داخل کشور انجام پذیرفته است. قلعه‌نونی و همکاران در مقاله خود با روش فراتحلیل کمی و با هدف محاسبه شدت تأثیر هریک از عوامل مؤثر بر سازه

27. Predictors
28. Scale of place
29. Type of place
30. Summer house
31. Quality of place

نک: ۳۲

M. Bonaiuto, et al, "Indexes of Perceived Residential Environment Quality and Neighborhood Attachment in Urban Environments: A Confirmation Study on the City of Rome".

33. Community size
34. Diversity
35. Characteristics of community
36. Mediators

نک: ۳۷

«فراتحلیل مطالعات دلبستگی به مکان»

نک: ۳۸

«فراتحلیل رویکردهای نظری حاکم بر مفهوم «حس دلبستگی مکان» با تأکید بر مطالعات ایران»

نک: ۳۹

«هائتم داداش‌پور و نیسا الوندی‌پور» «عالت فضایی در مقیاس شهری در ایران: فرامطالعه چارچوب نظری مقاله‌های علمی موجود»

نک: ۴۰

J. Banning & J.E. Folkestad, "STEM Education Related Dissertation Abstracts: A Bounded Qualitative Meta-study".

۳. روش پژوهش

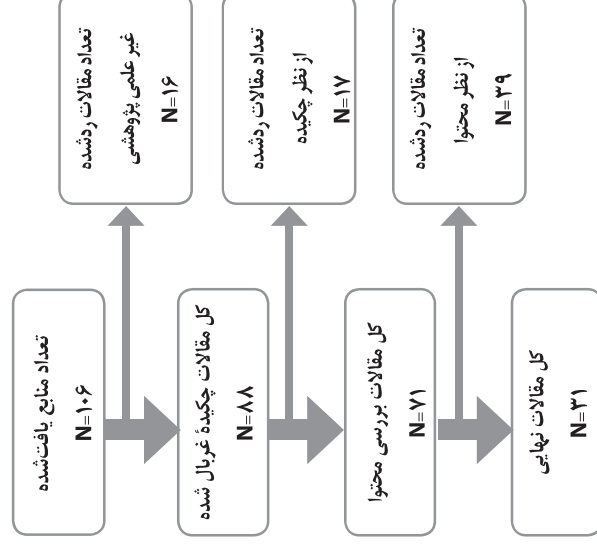
پژوهش حاضر از نوع ترکیبی و از جنبه هدف توسعه‌ای و کاربردی است. برای دستیابی به هدف پژوهش، راهبرد فرامطالعه استفاده شده و جنس داده‌ها متن پایه است. دو هدف اصلی مورد نظرند که در فرامطالعه شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌ها در ادبیات در کنار هم به صلاحیت تحقیقات آتی برای توسعه مفهوم کمک می‌کنند.^{۳۱} رویکرد فرامطالعه دو مرحله دارد. مرحله تحلیلی منسجم از سه جزء مرحله فراروش^{۳۲}، فراداده تحلیل^{۳۳} و فرانظریه^{۳۴} است. این سه جزء به‌طور هم‌زمان انجام می‌شود و اینجا، مرحله دوم، مرحله فراترکیب^{۳۵} است که یافته‌های جزء‌حله‌های قبل به‌منظور یافتن الگوهای جدیدی از نتایج با هم ترکیب می‌شوند.^{۳۶} فراترکیب از تحقیقات موجود به‌منابه «داده» استفاده می‌کند، «و‌ندها» و «اصول» را از آنها استخراج می‌کند و آنها را برای ایجاد دانش جدید و درک جدید از موضوع ترکیب می‌کند.^{۳۷}

گردآوری اطلاعات در این تحقیق از طریق مطالعه اسنادی (کتابخانه‌ای) و جستجو در پایگاه اینترنتی نشریات علمی- پژوهشی داخل کشور با موضوع دل‌بستگی به مکان به‌دست آمده است. ابتدا جامعه آماری این پژوهش مقالات علمی- پژوهشی چاپ‌شده در ۶۳ نشریه مصوب داخلی بود که معیارهای ورود به پژوهش را دارند: (۱) تنها مقالاتی بررسی شده‌اند که با موضوع دل‌بستگی به مکان انجام شده باشند و (۲) در نشریات علمی پژوهشی به چاپ رسیده باشند.

در این مرحله پس از انتخاب واژگان کلیدی مرتبط با جستجوی اینترنتی در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی، شامل پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، پرتال جامع علوم انسانی، نورمگز، سیویلیکا، ایران داک، و نیز موتور جستجوی گوگل، با استفاده از کلیدواژه‌هایی چون «دل‌بستگی به مکان، وابستگی به مکان، و هویت مکان» به شناسایی مقاله‌های مرتبط پرداخته شد. پس از بررسی عناوین مقاله‌های نمایان شده

در مرحله اول، با توجه به موضوع، سؤال، و هدف پژوهش ۱۰۶ مقاله یافت شد. در مرحله بعد با اعمال محدودیت‌هایی همچون حذف پایان‌نامه‌ها و مقالات همایشی و علمی- ترویجی، در نهایت با مطالعه محتوای کامل مقالات ۳۱ مقاله با محوریت موضوعی دل‌بستگی به مکان و متناسب با پارامترهای مطالعه برای بررسی عمیق‌تر انتخاب شد (ت ۱). عناوین مقالات در پیوست ارائه شده است.

طبق راهنمای انجام فرامطالعه، ویژگی‌های کلیدی مقالاتی که وارد مطالعه شده‌اند، در یک جدول ضبط هستند^{۳۸} (به‌طور مثال، مشخصات نمونه، تجزیه‌وتحلیل داده‌ها). این الگو با بازبینی هر مقاله به‌طور کامل ساخته شده است که در طی آن اطلاعات لازم در ستون‌های مربوطه وارد می‌شود. به‌منظور تحلیل محتوای مقاله‌ها از فرایند کدگذاری داده‌های کیفی استفاده شده است.^{۳۹} روش کدگذاری استراوس و کربین به این منظور برگزیده شده است.^{۴۰} در کدگذاری کیفی ابتدا محقق روی سؤالات اولیه تحقیق متمرکز می‌شود و تلاش می‌کند

41. DR Anthony, et al, "A Meta-study of Qualitative Research on Mental Toughness Development", p. 164-165.

42. Meta-method

43. Meta-analysis

44. Meta-theory

45. Meta-synthesis

46. Paterson, et al, ibid, p.13-14.

47. Paterson, et al,

"Conducting Qualitative

Metasynthesis Research: Insights from a Metasynthesis Project", p. 24.

48. نک:

Paterson, et al, "Meta-Study of Qualitative Health Research: A Practical Guide to Meta-Analysis and Meta-Synthesis",

49. N.L. Holt, et al, "A Grounded Theory of Positive Youth Development through Sport Based on Results from a Qualitative Meta-study", p. 7.

50. نک: آن‌سالم استراوس و جولیت کربین، مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای.

ت ۱. فرایند نظام‌مند انتخاب مقالات، تدوین، نگارندگان.

محیط زیست یک مقاله (۳٪) نوشته شده است. این خود حاکی از توجه معماران و شهرسازان به نقش مهم دلبستگی به مکان در ارتقای کیفیت فضاهای شهری است. در اینجا اشاره به این نکته حائز اهمیت است که حدود ۱۰ مورد از تعداد مقالات (۳۲٪) مستخرج از رسالهٔ دکتری و ۷ مورد (۲۳٪) مستخرج از پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد است.

حوزه تخصص فصلنامه: در خصوص حوزه تخصصی فصلنامه‌های دربردارندهٔ مقالات، همچنان گروه معماری و شهرسازی با بیشترین تعداد (۲۰ مقاله: ۶۵٪) در جایگاه نخست قرار دارد. بعد از آن مقاله‌های گروه جغرافیا و علوم اجتماعی هریک با سه عنوان در جایگاه بعدی قرار دارند. گروه گردشگری و محیط زیست هریک دارای دو مقاله هستند و گروه روان‌شناسی یک عنوان در این زمینه دارد.

پراکندگی جغرافیایی: حدود ۸۰٪ مقالات مربوط به

که بر اساس داده‌های استخراج‌شده به صورت کد به این سوالات پاسخ دهد. این مرحله کدگذاری باز^{۱۱} نام دارد، کدها بعداً بر اساس تفاوت‌ها و تشابهات به طبقات تقبیل می‌یابند. این طبقات مقوله^{۱۲} نام دارند. مقولات به‌دست‌آمده از مرحله کدگذاری باز برحسب ویژگی‌ها و ابعادشان با یکدیگر مقایسه و مقولات مشابه با هم ادغام شدند.

۴. یافته‌های پژوهش

۴.۱. ساختار مقالات

زمان: بررسی بازه‌های زمانی انتشار مقالات نشان می‌دهد که از سال ۱۳۹۳ حجم تولید مقالات افزایش چشمگیری داشته است (ت ۲). ۸۴٪ مقالات در فاصلهٔ سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۷ تولید شده است. بازهٔ زمانی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۲ با ۴ مقاله تنها ۱۳٪ از تعداد مقالات را شامل می‌شود. لازم به ذکر است که بازهٔ زمانی جامعهٔ آماری تحقیق حاضر تا بهار سال ۱۳۹۸ یعنی زمان آغاز پژوهش بوده که یک مقاله (کد ۳۳) در این تاریخ منتشر شده است.

تخصص نویسندگان: همان‌طور که در «جدول ۱» مشخص شده است، ۸۴٪ مقالات را متخصصان معماری و شهرسازی نگاشته‌اند. دو مقاله (۷٪) در حوزهٔ جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و در هریک از حوزه‌های علوم اجتماعی، مدیریت و آموزش

51. Open coding
52. Category

ت ۲ (راست) بازهٔ زمانی انتشار مقالات، تدوین: نگارندگان.
جدول ۱ (چپ) تحلیل ویژگی‌های ساختاری، تدوین: نگارندگان.

درصد فراوانی	فراوانی	کدهای استخراجی	مقوله‌ها
۴۲	۱۳	معماری	مقوله‌ها
۴۲	۱۳	شهرسازی	مقوله‌ها
۶	۲	جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری	حوزه تخصصی نویسندگان
۳	۱	مدیریت	مقوله‌ها
۳	۱	علوم اجتماعی	مقوله‌ها
۳	۱	آموزش محیط زیست	مقوله‌ها
۶۵	۲۰	معماری-شهرسازی	مقوله‌ها
۱۰	۳	جغرافیا	مقوله‌ها
۳	۱	روان‌شناسی	مقوله‌ها
۱۰	۳	علوم اجتماعی	مقوله‌ها
۶	۲	گردشگری	مقوله‌ها
۶	۲	محیط زیست	مقوله‌ها
۲۶	۸	دارد	پیشینه پژوهشی
۷۴	۲۳	ندارد	پیشینه پژوهشی
۸۰	۲۴	کلان‌شهر	پراکندگی جغرافیایی نمونه‌ها
۲۰	۶	سایر شهرها	پراکندگی جغرافیایی نمونه‌ها

به مکان) و «تبیین مدل فرایندی» هریک با ۵ مورد، ۱۶٪ مطالعات را در بر دارند؛ البته لازم به توضیح است که برخی از پژوهش‌ها لزوماً در یک دسته قرار نمی‌گیرند و ممکن است به‌طور مثال هم‌زمان هم ارتباط با سایر مفاهیم و هم ارزیابی عوامل در مورد آن صادق باشد. در این مواقع موضوع اصلی ملاک دسته‌بندی قرار گرفته است.

- ارتباط با سایر مفاهیم: بسیاری از پژوهشگران علاقه‌مند هستند که ارتباط میان دل‌بستگی به مکان و سایر مفاهیم موجود در حوزه روابط انسانی و نیز روابط انسان-مکان را شناسایی کنند. به نظر می‌رسد که این تلاش خوبی در جهت تبیین دقیق ماهیت و جایگاه مفهوم دل‌بستگی به مکان در میان سایر مفاهیم باشد. کدها و زیرمقوله‌هایی که منجر به تشکیل این مقوله شده است در «جدول ۳» آورده شده است.

- تبیین مدل فرایندی: در بررسی پژوهش‌ها مشخص شد که واژگان متعددی برای اشاره به یک مفهوم واحد به کار رفته است؛ به‌طور مثال «دل‌بستگی عاطفی» و «بعد عاطفی» که هر دو ناظر به یک مفهوم است. این کدها در دسته‌های بزرگ‌تری با عنوان زیرمقوله دسته‌بندی شده است.

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، ۵ عنوان از مقالات با هدف اصلی عرضه مدل فرایندی دل‌بستگی به مکان انجام شده است

۵۳. رحمت‌الله فتاحی و مه‌ری پری‌رخ، «هنرمودهایسی-سرای نگارش مرور نوشتارها و پیشینه پژوهش در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی»، ص ۷۸.

جدول ۲ (بالا) طبقه‌بندی موضوعی پژوهش، تدوین: نگارندگان.
جدول ۳ (پایین) ارتباط با سایر مفاهیم، زیرمقوله‌ها و کدها، تدوین: نگارندگان.

کلان‌شهرهای کشور (تهران، مشهد، شیراز، تبریز، قزوین، رشت، همدان، یزد، و کرمان) و تنها ۲۰٪ مربوط به سایر شهرهای کوچک و متوسط (گرگان، ساری، بندر انزلی، و...) است. بیشترین تعداد مقاله، ۸ مورد (۶۶٪)، به تهران اختصاص دارد. این امر خود دلیلی بر کاهش کیفیت فضاهای شهری و گسست پیوندهای انسانی با مکان در کلان‌شهرهاست. تنها در دو مورد از مطالعات به مقایسه دل‌بستگی افراد در شهرهای مختلف پرداخته‌اند (کد مقاله‌ها ۱۰ و ۷۸). ۳ مقاله فاقد نمونه موردی بوده‌اند.

پیشینه تحقیق: بررسی پیشینه تحقیق یکی از مراحل مقدماتی و درعین حال اساسی در انجام پژوهش‌هاست. پیشینه پژوهش «پلی است که آثار و پژوهش‌های پیشین را به اثر در دست انجام پیوند می‌زند»^{۵۴}. نگارندگان مقالات ۸ مقاله (۲۶٪) در مطالعه خود پیشینه پژوهش را بررسی کرده‌اند و ۷۴٪ از مقاله‌ها (۲۳ مورد) فاقد پیشینه پژوهشی بوده‌اند.

۲.۴. محتوای مقالات

مقوله‌های اصلی به‌دست‌آمده در این بخش شامل «طبقه‌بندی موضوعی پژوهش، رویکرد نظری پژوهش، و مقیاس پژوهش» است. در ادامه مقوله‌ها و کدهای به‌دست‌آمده ذیل هر طبقه بیان می‌گردد.

۱.۲.۴. طبقه‌بندی موضوعی پژوهش

با بررسی محتوای کامل مقالات مشخص شد که موضوعات مورد توجه در چهار مقوله قابل‌دسته‌بندی است (جدول ۲). به مقوله «شناسایی و ارزیابی عوامل» که در مورد بررسی عوامل مؤثر بر دل‌بستگی به مکان افراد است با ۴۸٪ (۱۵ مورد) بیشترین حجم مطالعات اختصاص یافته است. «بررسی پیامدها» با ۲۰٪ (۶ مورد) در رتبه بعدی قرار دارد. «ارتباط با سایر مفاهیم» (به‌طور مثال ارتباط بین دو مفهوم ظرفیت اجتماعی و دل‌بستگی

مقوله محوری	مقوله فرعی	فراوانی	درصد فراوانی	منابع
طبقه‌بندی موضوعی پژوهش	ارتباط با سایر مفاهیم	۵	۱۶	۲۰-۱۴-۱۳-۱۲-۱
	بررسی پیامدها	۶	۲۰	۳۱-۲۵-۲۳-۲۱-۱۷-۴
	شناسایی و ارزیابی عوامل	۱۵	۴۸	۱۹-۱۸-۱۵-۱۱-۱-۹-۸-۷-۳-۲-۳۰-۳۷-۲۶-۲۴-۲۲
	تبیین مدل فرایندی	۵	۱۶	۲۹-۲۸-۱۶-۶-۵

مقوله فرعی	زیرمقوله	تعداد	اثر ظرفیت اجتماعی بر دل‌بستگی (۱)، تأثیر امنیت اجتماعی بر دل‌بستگی (۱)، رابطه سرمایه اجتماعی و دل‌بستگی (۱)، تأثیر خلوت بر دل‌بستگی (۱)، ارتباط درک نوستالژی و دل‌بستگی (۱)	منابع
ارتباط با سایر مفاهیم	بررسی نحوه ارتباط مفاهیم با دل‌بستگی به مکان	۵		۱۳-۱۲-۱-۲۰-۱۴

پژوهش‌ها به «حزن و اندوه ناشی از جدایی از مکان» با عنوان یک پیامد منفی اشاره شده است. از پیامدهای مثبت دل‌بستگی به مکان که در مطالعات مورد توجه بوده است، می‌توان به اثر مثبت دل‌بستگی به مکان بر «سرمایه اجتماعی»، «رفتارهای حفاظت از محیط زیست»، «وفاداری به مکان»، «... اشاره کرد (جدول ۶).

۲.۲.۴. مقیاس پژوهش

در مورد مقیاس پژوهش‌های انجام گرفته شاهد سطوح مختلفی از مکان‌ها هستیم. مقوله‌های فرعی «خانه»، «محل»، «شهر»، «مکان‌های عمومی» در این مقوله قرار دارند. به مقیاس «محل» بیشترین فراوانی اختصاص دارد. «مکان‌های عمومی» و «آپارتمان» به ترتیب با ۸ و ۵ مورد در مرتبه بعدی قرار دارند. مقیاس «خانه» تنها یک مورد به کار رفته است (جدول ۷).

در پژوهش‌های سه مقاله مقیاس شهر مد نظر بوده‌اند. از این میان یک مورد به شهر تبریز (کد مقاله ۱۹)، یک مورد به

(با کدهای ۵-۶-۱۶-۲۸-۲۹). اما در سایر مقالات نیز از یکی از انواع مدل‌های موجود دل‌بستگی به مکان استفاده شده است. از این رو کدگذاری در مورد همه مقاله‌هایی که در آنها به یکی از ابعاد دل‌بستگی به مکان اشاره شده، انجام گرفته است. بررسی‌ها نشان داد بعد وابستگی به مکان با ۱۷ مورد بیشترین فراوانی را دارد. بعد از آن بعد هویت مکان با ۱۴ مورد و هریک از ابعاد دل‌بستگی عاطفی و دل‌بستگی اجتماعی به ترتیب با ۱۲ و ۹ مورد در رتبه‌های بعدی قرار دارند (جدول ۴).

- شناسایی و ارزیابی عوامل: از دسته‌بندی کدهای استخراجی از تحلیل پژوهش‌ها، سه زیرمقوله «عوامل محیطی»، «عوامل اجتماعی»، و «ویژگی‌های فردی» ظاهر شده است. «عوامل محیطی» بیشترین فراوانی (۱۸ مورد) را در بین سه عامل دارد (جدول ۵).

- پیامد دل‌بستگی به مکان: طبق بررسی‌ها، در اکثر مطالعات پیامدهای مثبت دل‌بستگی به مکان در نظر بوده‌اند. در دو مورد از

مقوله فرعی	زیرمقوله	فراوانی	کد (تعداد)	منابع
مدل فرآیندی تئیین	هویت مکان	۱۷	۲۰-۲۸-۲۷-۲۶-۲۳-۲۲-۲۱-۱۹-۱۵-۱۴-۱۳-۸-۷-۴-۳-۲-۱	
	وابستگی به مکان	۱۷	۲۸-۲۶-۲۳-۲۲-۲۱-۱۵-۱۴-۱۳-۸-۷-۴-۳-۲-۱	
	دل‌بستگی عاطفی	۱۲	۲۱-۳۰-۲۷-۲۶-۲۳-۲۲-۱۹-۸-۷-۴-۳-۲-۱	
دل‌بستگی اجتماعی		۹	۳-۲۸-۲۶-۲۳-۲۲-۱۵-۱۴-۱۳-۱۲	

مقوله فرعی	زیرمقوله	فراوانی	کد (تعداد)	منابع
شناسایی و ارزیابی عوامل	عوامل محیطی	۲۰		۱۱-۹-۳ ۳۴-۳۳-۱۸ ۳-۲۷
	عوامل اجتماعی	۱۰		۸-۷-۳ ۱۵-۹
	ویژگی‌های فردی	۱۲		۷-۳-۲ ۱۱-۱-۸ ۲۳-۱۹

جدول ۴ (بالا): مقوله تئیین مدل فرآیندی، زیرمقوله‌ها و کدها، تدوین: نگارندگان.

جدول ۵ (پایین): مقوله شناسایی و ارزیابی عوامل، زیرمقوله‌ها و کدها، تدوین: نگارندگان.

منابع	کد (تعداد)	فراوانی	زیرمقوله	مقوله فرعی
۳۱-۳۹-۲۸-۲۵-۲۳-۲۱-۱۷	تعمال به حفظ نزدیکی به مکان (۱)، انتخاب مکان‌های مشابه (۱) حمایت اجتماعی مکان (۱)، حفاظت از محیط زیست (۱)، وفاداری به مکان (۱)، میل به پیاده‌روی (۱)، تصویر ذهنی (۱)، سرمایه اجتماعی (۱)	۸	پيامدهای مثبت	بررسی پيامدها
۲۹-۲۸	حزن و اندوه ناشی از جدایی از مکان (۲)	۲	پيامدهای منفی	

۳.۲.۴. محور اصلی پژوهش

منظور از محور پژوهش جهت‌گیری کلی آن نسبت به پدیده دل‌بستگی به مکان است. سه مقوله فرعی «انسان‌محور»، «مکان‌محور»، و «فرايندم‌محور» محورهای اصلی پژوهش‌های مورد بررسی را تشکیل می‌دهند. به مقوله «انسان‌محور» بیشترین حجم مطالعات (۲۰ مورد) اختصاص یافته است. پس از آن مقوله «مکان‌محور» و مقوله «فرايندم‌محور» به‌ترتیب با ۶ و ۵ مورد قرار دارند (جدول ۹).

انسان‌محور: آن دسته از مطالعات که به مقایسه میزان یا نوع دل‌بستگی افراد اختصاص دارند (کد مقاله ۳۰)، مقاله‌های شامل بررسی‌های با هدف تعیین روابط همبستگی با دل‌بستگی به مکان (کد مقاله‌های ۱۲-۱۳-۱۴-۳۱)، مطالعات در مورد عوامل اجتماعی و عوامل فردی (کد مقاله‌های ۶-۸)، تأثیر جابه‌جایی یا تغییر محل زندگی بر دل‌بستگی و هویت افراد (کد مقاله‌های ۲۸-۲۹) مواردی هستند که بر بعد انسان در آنها تأکید شده است. خدایی و همکارانش در سلسله مقالات خود در مورد دل‌بستگی به مکان نوجوانان تأثیر عوامل مختلفی از جمله امنیت اجتماعی، ظرفیت اجتماعی، ظرفیت مکانی، و مشارکت

جدول ۶ (بالا). مقوله بررسی پيامدها، زیرمقوله و کدها، تدوین: نگارندگان.
جدول ۷ (میان). مقوله مقیاس پژوهش، زیرمقوله‌ها و کدها، تدوین: نگارندگان.
جدول ۸ (پایین). طبقه مقیاس پژوهش، مقوله‌ها و کدها، تدوین: نگارندگان.

مقوله محوری	مقوله فرعی	فراوانی	درصد فراوانی
مقیاس پژوهش	شهر	۴	۱۳
	محله	۱۳	۴۲
	خانه	۱	۳
	مکان‌های عمومی	۱۳	۴۲

شهر بندرانزلی (کد مقاله ۳۱) و یک مورد به دو شهر تهران و ساری (کد مقاله ۱۰) پرداخته‌اند. کدهای استخراج‌شده در این بخش شامل «کلان‌شهر» و «شهر متوسط» است و ذیل مقوله شهر قرار می‌گیرد.

مقوله «محله» با فراوانی ۱۳ مورد یکی از پر تعدادترین مقوله‌ها در طبقه مقیاس پژوهش است. کدهای «محله سنتی» و «محله مسکونی» ذیل مقوله «محله» قرار دارند.

مقوله «مکان‌های عمومی» از دیگر زمره مقوله‌های با فراوانی بالا در این طبقه است. کدهای استخراجی در این بخش شامل «بازار، میدان، خیابان، تالاب، رستوران، فضای باز بین مجتمع‌های مسکونی، و دانشگاه و خوابگاه دانشجویی» است (جدول ۸).

مقوله محوری	مقوله فرعی	فراوانی	کد (تعداد)	منابع
مقیاس پژوهش	خانه	۱	(۱)	۱۰
	محله	۱۳	محله سنتی (۲)، محله مسکونی (۸)، محله نوسازی‌شده (۳)	۲-۳-۷-۱۰-۱۳-۱۴-۱۵-۱۹-۲۰-۲۱-۲۵-۲۸-۲۹
	شهر	۴	کلان‌شهر (۲)، شهر متوسط (۲)	۱۰-۳۱
مکان‌های عمومی	بازار (۱)، میدان (۱)، خیابان (۳)، تالاب (۱)، رستوران (۱)، فضای باز بین مجتمع‌های مسکونی (۳)، دانشگاه (۲)، خوابگاه دانشجویی (۲)	۱۳		۱-۴-۵-۶-۸-۹-۱۱-۱۲-۱۶-۱۷-۱۸-۲۲-۲۳-۲۴-۲۶-۲۷-۳۰-۳۱

را بر دل‌بستگی به مکان بررسی کرده‌اند (کدهای ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۲۰). از میان گروه‌های سنی مختلف افراد، در یک مقاله (کد مقاله ۳) به مطالعه دل‌بستگی به مکان کودکان پرداخته شده است (جدول ۱۰).

- مکان محور: آن دسته از مطالعات که به خصوصیات مکان‌ها شامل کالبد، عملکرد، و مهم‌تر معنای مکان‌ها اختصاص دارند (کد مقاله ۳۰) و آنها که در مورد سنجش تأثیر مقیاس مکان بر دل‌بستگی هستند (کد مقاله ۱۰) در دسته «مکان محور» قرار دارند (جدول ۱۰).

- فرایند محور: آن دسته از مطالعات که به آشنایی با سازوکارهای ذهن انسان به تعریف مراحل و فرایندهای دل‌بستگی به مکان اختصاص یافته‌اند (کد مقاله ۶)، یا به کمک‌گیری روش‌های کیفی و تفسیری فرایندهای دل‌بستگی به مکان در آنها بررسی شده است (کد مقاله ۲۸-۲۹) در این دسته قرار دارند (جدول ۱۰).

۵. تحلیل و نتیجه‌گیری

در این پژوهش سعی شده تا با فرم‌نامه پژوهش‌های دل‌بستگی به مکان در ایران، تصویر روشن و جامعی از روند تحقیقات صورت‌گرفته در این حوزه در کشور فراهم آورده

منابع	درصد فراوانی	فراوانی	مقوله فرعی	مقوله محوری
۳۱-۲۶-۲۵-۲۳-۲۱-۲۰-۱۷-۱۵-۱۴-۱۳-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۷-۶-۴-۳-۲-۱	۶۵	۲۰	انسان محور	مقوله اصلی پژوهش
۳۰-۲۷-۲۴-۲۲-۱۹-۱۸	۱۹	۶	مکان محور	
۲۹-۲۸-۱۶-۶-۵	۱۶	۵	فرایند محور	

منابع	کد	مقوله فرعی	مقوله محوری
۱۴-۱۳-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۷-۴-۳-۲-۱	تعیین روابط همبستگی با دل‌بستگی به مکان، عوامل اجتماعی، عوامل فردی، تغییر محل زندگی بر دل‌بستگی	انسان محور	مقوله اصلی پژوهش
۳۱-۲۶-۲۵-۲۳-۲۱-۲۰-۱۷-۱۵	بررسی خصوصیات کالبدی مکان، بررسی خصوصیات عملکردی مکان، بررسی معنای مکان، مقیاس مکان	مکان محور	
۳۰-۲۷-۲۴-۲۲-۱۹-۱۸-۱۰	بررسی فرایند مفهوم‌سازی، بررسی تضاد زنی، بررسی ادراک محیطی، مباحثه عمیق کیفی، بررسی فرایندهای دل‌بستگی افراد به روش کیفی	فرایند محور	
۲۹-۲۸-۱۶-۶-۵			

۵۲، نک:

L. Scannell & R. Gifford,
"Defining Place Attachment
a Tripartite Organizing
Framework".

جدول ۹ (بالا). محور اصلی پژوهش، تدوین: نگارندگان. جدول ۱۰ (پایین). طبقه محور اصلی پژوهش، مقوله‌ها و کدها، تدوین: نگارندگان.

کیفیات محیطی، که شامل طیفی وسیع و موضوع کار اصلی طراحی شهری است، می‌تواند به خلق فضاهایی منجر شود که کاربران فضاها به آن دل‌بستگی یابند.

در مورد پیامدهای دل‌بستگی به مکان، مطالعات کمی شده است. اثرات مثبت و منفی دل‌بستگی به مکان‌ها در حوزه‌های مختلف برنامه‌ریزی و طراحی فضاها اهمیت بسیار دارد و نیازمند توجه محققان است. به‌طور مثال در حوزه بافت فرسوده می‌توان با ارتقای دل‌بستگی ساکنان، برنامه‌های نوسازی و بازسازی را با کیفیت و سرعت بیشتری پیگیری کرد. از پیامدهای منفی دل‌بستگی به مکان هم نباید غافل ماند. بسیاری از برنامه‌های نوسازی محلات قدیمی که دارای معضلات دسترسی و ترافیکی هستند، به‌دلیل دل‌بستگی شدید ساکنان و ممانعت از ایجاد تغییرات، معطل می‌ماند.

مقاله‌هایی با هدف بررسی تأثیر متقابل مفاهیم دیگری همچون سرمایه اجتماعی، حس مکان، نوستالژی، و... پژوهش‌های مناسی هستند که می‌توانند منجر به شناسایی ابعاد جدیدی از دل‌بستگی به مکان و یا عوامل اثرگذار تازه‌ای، که تا به حال پنهان مانده، شوند.

علی‌رغم گذشت چند دهه از توجه به مفهوم دل‌بستگی به مکان، هنوز صاحب‌نظران حتی بر سر نام‌گذاری ابعاد آن اتفاق نظر ندارند. نتایج این پژوهش نشان داد محققان ایرانی با استناد به منابع کلاسیک لاتین، این تکرر آرا را نشر داده‌اند. به‌طور مثال در خصوص بُعد وابستگی مکانی، اصطلاحات مختلفی چون دل‌بستگی عملکردی و بعد عملکردی با تعریف و کارکرد یکسان در پژوهش‌ها به کار رفته است. اتفاق نظر در خصوص ماهیت دل‌بستگی به مکان (به‌منزله یک مفهوم مستقل و یا زیرمجموعه یک مفهوم بزرگ‌تر)، ابعاد دل‌بستگی (دو، سه، و یا چندبعدی)، و نیز نام‌گذاری ابعاد آن، به‌منظور پیشرفت مفهوم و حرکت به سمت نظریه دل‌بستگی به مکان ضروری است. تعداد اندکی از مقالات با هدف تبیین مدل فرایند دل‌بستگی

پژوهش‌ها فاقد ارتباط و انسجام با تحقیقات قبلی و چپ‌سازگی مطالب قبلی بوده‌اند. تا زمانی که تحقیقات پیوسته مناسی با پژوهش‌های قبل نداشته باشند، هر مقاله همچون جزیره تنهایی خواهد بود که سهمی در شکل‌گیری دانش جامع و تصویر یکپارچه از مفهوم دل‌بستگی به مکان نخواهد داشت. در خصوص مبانی نظری پژوهش، در اکثر مقالات به مطالعات کلاسیک همچون آثار رف^{۵۵}، توان^{۵۶}، لو و آلمن اشاره شده و کمتر حجم عظیم مطالعات تجربی انجام‌شده در دهه‌های اخیر مورد نظر بوده‌اند. متأسفانه جز معدودی از مقالات، بیشتر پژوهش‌ها در این بخش یا تکرار مبانی از سایر مقالات و یا سایر کارهای پژوهشی خود نویسندگان هستند، و عملاً پیشرفت قابل‌ملاحظه‌ای را در این خصوص شاهد نبوده‌ایم. در مواردی که تلاش بوده مفاهیم دیگری را با دل‌بستگی به مکان پیوند بزنند، به‌طور مثال در پیوند پیاده‌روی و حس دل‌بستگی به مکان، به اندازه کافی به مبانی نظری در خصوص نحوه رابطه این دو مفهوم پرداخته نشده است.

در خصوص طبقه‌بندی موضوعی پژوهش‌ها، مقالات دل‌بستگی به مکان در چهار دسته موضوعی «شناسایی و ارزیابی عوامل»، «ارزیابی پیامدها»، «ارزیابی تأثیر سایر مفاهیم»، و «تبیین مدل فرایندی» قرار می‌گیرند. بیشترین تأکید در مقاله‌ها بر موضوعات مرتبط با شناسایی و ارزیابی عوامل مؤثر بر دل‌بستگی به مکان است (جدول ۱۱).

عوامل فردی نظیر سن، جنس، تحصیلات، و مدت سکونت بارها در پژوهش‌ها مبنای ارزیابی بوده و به مرز تکرار رسیده است. با توجه به گستردگی و اهمیت ویژگی‌های محیطی مکان به‌منزله یکی از دو عنصر اساسی در پیوند انسان-مکان، این بخش نیازمند توجه بیشتر و دقیق‌تر پژوهشگران است. پرداختن به کیفیات کالبدی مکان شامل خوانایی، نفوذپذیری، تابین، سرزندگی، مصالح موجود در فضا، سبک معماری فضاها، و سایر

به مکان نگاشته شده‌اند. اهمیت فرایند دل‌بستگی به مکان از آن حیث است که تا ندانیم افراد طی چه فرایندهایی به مکان دل‌بسته می‌شوند، نمی‌توانیم مکان‌هایی بسازیم که افراد به آن دل‌بسته شوند.

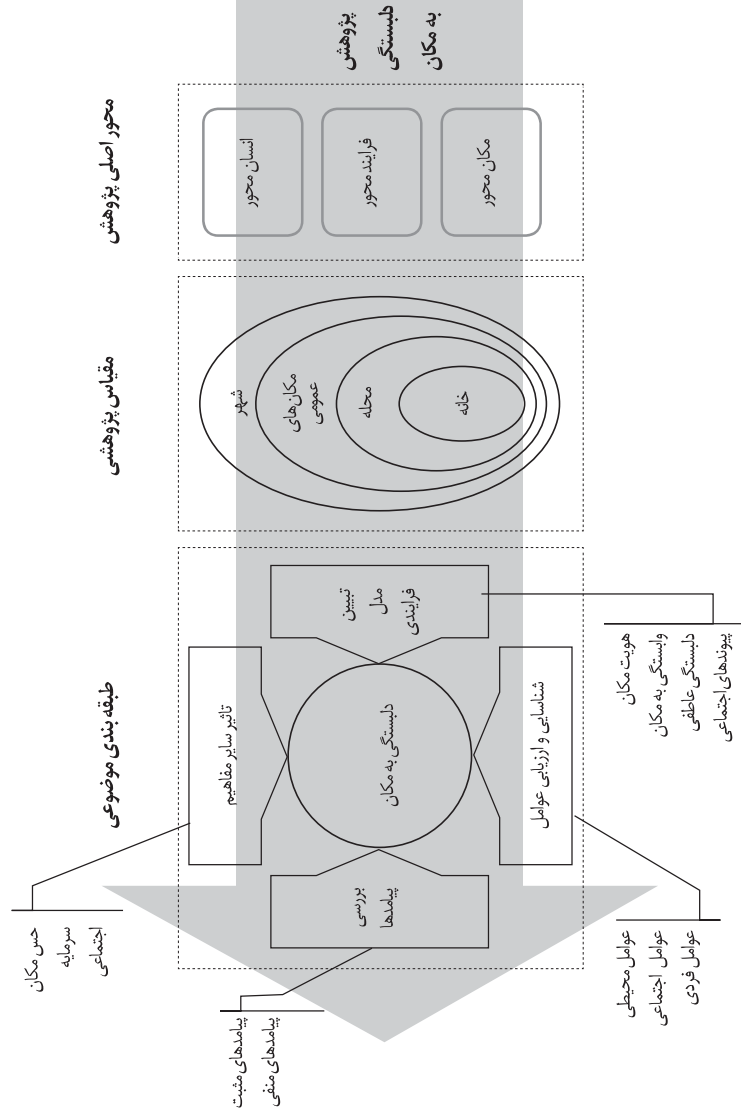
در خصوص مقیاس پژوهش‌ها، شاهد چهار سطح «خانه»، «محله»، «شهر»، و «مکان‌های عمومی» هستیم. اولین و مهم‌ترین مکان در دایره دل‌بستگی‌های مکانی افراد، تنها در یکی از مقالات و در مقام مقایسه با دو سطح محله و شهر مورد توجه بوده است. خلأ پژوهش‌هایی با هدف شناسایی عوامل مؤثر و فرایندهایی که طی آن افراد به مکان خانه دل‌بسته می‌شوند، در بین پژوهش‌های داخلی محسوس است. به نظر نگارندگان

جدول ۱۱. مقوله‌های محوری، مقوله‌های فرعی و کدهای استخراجی از داده‌ها، تدوین: نگارندگان.

مقوله محوری	مقوله فرعی	زیرمقوله	منابع
طبقه‌بندی موضوعی پژوهش	ارتباط با سایر مفاهیم	بررسی نحوه ارتباط مفاهیم با دل‌بستگی به مکان	۲۰-۱۴-۱۳-۱۲-۱
		پیامدهای مثبت	۳۱-۲۹-۲۸-۲۵-۲۳-۲۱-۱۷
	بررسی پیامدها	پیامدهای منفی	۲۹-۲۸
		عوامل محیطی	۳۰-۲۷-۲۴-۲۲-۱۸-۱۱-۹-۳
		عوامل اجتماعی	۱۵-۹-۸-۷-۳
		ویژگی‌های فردی	۲۴-۱۹-۱۱-۱۰-۸-۷-۳-۲
	شناسایی و ارزیابی عوامل	هویت مکان	۲۰-۲۸-۲۷-۲۶-۲۳-۲۲-۲۰-۱۹-۱۵-۱۴-۱۳-۸-۷-۴-۳-۲-۱
		وابستگی به مکان	۲۸-۲۶-۲۳-۲۲-۲۰-۱۵-۱۴-۱۳-۸-۴-۱
		دل‌بستگی عاطفی	۳۱-۳۰-۲۷-۲۶-۲۳-۱۹-۸-۷-۴-۳-۲-۱
		دل‌بستگی اجتماعی	۲۰-۲۸-۲۶-۲۳-۲۰-۱۵-۱۴-۱۳-۱۲
خانه		۱۰	
محله		۲۹-۲۸-۲۵-۲۱-۲۰-۱۹-۱۵-۱۴-۱۳-۱۰-۷-۳-۲	
تعیین مدل فرایندی	کلان شهر، شهر متوسط	۳۱-۱۹-۱۰	
	بازار، میدان، خیابان، تالاب، رستوران، فضای باز بین مجتمع‌های مسکونی، دانشگاه، خوابگاه دانشجویی	۳۱-۳۰-۲۷-۲۶-۲۴-۲۳-۲۲-۱۸-۱۷-۱۶-۱۳-۱۱-۹-۸-۶-۵-۴-۱	
مقیاس پژوهش	مکان‌های عمومی	۳۱-۲۶-۲۵-۲۳-۲۱-۲۰-۱۷-۱۵-۱۴-۱۳-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۷-۴-۳-۲-۱	
	انسان محور	۳۰-۲۷-۲۴-۲۲-۱۹-۱۸-۱۰	
	مکان محور	۳۰-۲۷-۲۴-۲۲-۱۹-۱۸-۱۰	
محور اصلی پژوهش	فرایند محور	۲۹-۲۸-۱۶-۶-۵	
	مکان محور		

پژوهش‌های آتی مورد توجه باشند. (کلان‌شهر و شهر متوسط) در آن بررسی شده است (کد مقاله ۱۰). یکی از معضلات طراحی شهری در ایران این است که همواره نتایج تحقیقاتی که در کلان‌شهرها انجام می‌گیرد را به شهرهای متوسط و کوچک تعمیم می‌دهیم. این در حالی است که بسیاری از فرایندهای حاکم بر روابط انسان-مکان در کلان‌شهرها متفاوت از دیگر شهرهاست. فضاهای عمومی شهری مهم‌ترین فضاهای شهری هستند و از دید محققین دور نموده‌اند و در ۱۳ مورد از مقالات بررسی شده مورد توجه بوده است. فضاهایی نظیر بازار، میدان، خیابان، فضاهای باز بین واحدهای همسایگی، تالاب، و... از جمله فضاهای عمومی هستند که در پژوهش‌ها بررسی شده‌اند. مساجد و فضاهای مذهبی، فضاهای بازی کودکان، و مسیرهای پیاده (مانند بلوارهای پیاده) از دیگر فضاهایی هستند که می‌توانند در

پژوهش‌های آتی مورد توجه باشند. محور اصلی پژوهش‌ها در سه مقوله «انسان‌محور»، «مکان‌محور» و «فرایندمحور» دسته‌بندی شده است. انسان در جایگاه فاعل دل‌بستگی، مکان به‌منزلهٔ مفعول دل‌بستگی، و فرایند به‌منزلهٔ رابط بین این دوه سه وجه دل‌بستگی به مکان را تشکیل می‌دهند. با بررسی تحلیلی که در مورد پژوهش‌های منتخب صورت گرفت، مشخص شد اکثر مقالات حول محور انسان نوشته شده‌اند. محور اصلی مطالعات دل‌بستگی به مکان، که می‌تواند نتایج پژوهش‌ها را از سطح نظر به سطح عمل برساند، تحقیق پیرامون بعد مکان دل‌بستگی است. برای ساختن فضاهایی که مردم به آنها دل‌بسته شوند، باید دید چه مکان‌هایی با چه ویژگی‌های معماری و شهرسازی دارای پتانسیل دل‌بستگی هستند. برای این کار باید از سطح ویژگی‌ها

ت ۳. نمایی از وضعیت مطالعات دل‌بستگی به مکان در ایران؛ تدوین: نگارندگان.

و کیفیات سطحی عبور کرد و به‌مثابه یک ساختار به ابعاد تئوریک آن پرداخت. مکان‌های مختلفی اعم از محیط‌های طبیعی و مصنوعی، محیط‌های بسته و باز، مقیاس‌های مختلف فضاها شامل پارک‌های محلی و پارک‌های منطقه‌ای، همه مثال‌هایی از انواع مکان‌هایی هستند که جا دارد محققین به آنها توجه کنند. همچنین بخش کمتر پرداخته‌شده یعنی فرایند دل‌بستگی نیز باید بیش از پیش مورد توجه پژوهشگران قرار بگیرد. باید بدانیم از طریق چه فرایندی مردم به مکان‌ها معنا الصاق می‌کنند و به این مکان‌های معنادار دل‌بسته می‌شوند. اهمیت شناخت فرایند دل‌بستگی ناشی از تأثیر آن در ساخت تئوری دل‌بستگی به مکان است؛ چیزی که، علی‌رغم سال‌ها تحقیق و بررسی در این زمینه، هنوز تبیین نشده است. در این خصوص، بهره‌گیری از سایر علوم مرتبط، همچون روان‌شناسی شناختی، می‌تواند راه‌گشا باشد.

مسئلهٔ دیگر، فقدان عرضهٔ پیشنهاد برای تحقیقات آینده است. محقق بهتر از هر کسی شکاف تحقیق خود و جنبه‌های

مختلفی از موضوع که به آن نپرداخته را می‌داند، بنابراین با معرفی آن به خواننده کمک می‌کند تا پژوهش‌های دیگری در ادامهٔ پژوهش او شکل گیرد و فهم عمیق‌تری از موضوع پدید آید.

در تحقیق حاضر صرفاً مقالات فارسی چاپ‌شده در نشریات علمی- پژوهشی، که معیارهای ورود به تحقیق را دارا بودند، بررسی شده‌اند. منابع دیگری شامل پایان‌نامه، رساله، و مقالات علمی- ترویجی در این پژوهش وارد نشده‌اند. با بررسی تحلیلی این منابع می‌توان تصویر کامل‌تری از دانش دل‌بستگی به مکان در ایران عرضه کرد. در پژوهش‌های آتی می‌توان با استفاده از نتایج این تحقیق و مقابلهٔ آن با پژوهش‌های مروری^{۱۸} لاتین، وضعیت دانش دل‌بستگی به مکان در ایران را با وضعیت جهانی مقایسه کرد. در این پژوهش از روش کیفی در بخش تحلیل محتوایی استفاده شد، به همین منظور روش‌ها و یافته‌های تحقیقات کمی تحلیل نشده است. انجام فراتحلیل کمی به‌منظور تکمیل این مطالعه پیشنهاد می‌گردد.

منابع و مأخذ

- استراوس، آنسلم و جولیت کریبن. *مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای*. ترجمهٔ ابراهیم افشار. تهران: نشر نی، ۱۳۹۴.
- پیران‌نژاد، علی. «فرامطالعه‌ای بر پژوهش‌های دولت الکترونیک در ایران». در *فصلنامه علوم مدیریت ایران*، ش ۴۳ (پاییز ۱۳۹۵)، ص ۱۱۳-۱۳۴.
- داداش‌پور، هاشم و نیبا الوندی‌پور. «عدالت فضایی در مقیاس شهری در ایران: فرامطالعه چارچوب نظری مقاله‌های علمی موجود». در نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، ش ۶۷ (۱۳۹۵)، ص ۶۷-۸۰.
- رفعیان، مجتبی و زینب عادل. «فراتحلیل رویکردهای نظری حاکم بر مفهوم "حس دل‌بستگی مکان" با تأکید بر مطالعات ایران»، در *باغ نظر*، No. 21 *In Journal of Science Education and Technology*, pp. 730-741.
- Bonaïuto, Marino & Ferdinando Fornara & Mirilvia Bonnes. "Indexes of Perceived Residential Environment Quality and Neighborhood Attachment in Urban Environments: A Confirmation Study on the City of Rome". *In Landscape and*
- (تابستان ۱۳۹۸).
- عبداللهی، عبدالله و محمد جوان. *درآمدی بر فلسفه علم و پژوهش در علوم انسانی*. تهران: چاپار، ۱۳۸۹.
- فتاحی، رحمت‌الله و مهروی پری‌رخ. «رهنمودهایی برای نگارش مرور نوشتارها و پیشینه پژوهش در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی». در *علوم انسانی الزهراء*، ش ۲۸ (زمستان ۱۳۷۷)، ص ۶۲-۸۲.
- قلعه‌نویی، محمود و بهادر زمانی و سپیده پیمانفر. «فراتحلیل مطالعات دل‌بستگی به مکان». در *مدیریت شهری*، ش ۴۸ (پاییز ۱۳۹۶)، ص ۸۷-۹۸.
- Anthony, David R. & Daniel F Gucciardi & Sandy Gordon. "A Meta-study of Qualitative Research on Mental Toughness Development". *In International Review of Sport and Exercise Psychology*, No. 1(2016), pp. 160-190.
- Banning, James & James E. Folkstad. "STEM Education Related Dissertation Abstracts: A Bounded Qualitative Meta-

- Urban Planning*, No. 65 (2002), pp. 41-52.
- Giuliani, Maria Vittoria. "Theory of Attachment and Place Attachment". In *Psychological Theories for Environmental Issues*, by M. Bonnes & T. Lee & M. Bonaio, Aldershot: Ashgate, 2003, pp. 137-170.
- Hernandez, Bernardo & M. Carmen Hidalgo & Cristina Ruiz. "Theoretical and Methodological Aspects of Research on Place Attachment". In *Place Attachment*, By L.C. Manzo & P. Devine-Wright, London: Routledge, 2020.
- Hidalgo, M. Carmen & Bernardo Hernandez. "Place Attachment: Conceptual and Empirical Questions". In *Journal of Environmental Psychology*, No. 21(2001), pp. 273-281.
- Holt, Nicholas L., et al. "A Grounded Theory of Positive Youth Development through Sport Based on Results from a Qualitative Meta-study". In *International Review of Sport and Exercise Psychology*, No. 1 (2017), pp. 1-49.
- Kyle, Gerard & Alan Graefe & Robert Manning. "Testing the Dimensionality of Place Attachment in Recreational Settings". In *Environment and Behavior*, No. 37 (2005), pp. 153-177.
- Lalli, Marco. "Urban-related Identity: Theory, Measurement, and Empirical Findings". In *Journal of Environmental Psychology*, No. 12 (1992), pp. 285-303.
- Lewicka, Maria. "Place Attachment: How far Have We Come in the Last 40 Years?". In *Journal of Environmental Psychology*, No. 3 (2011), pp. 207-230.
- _____. "What Makes Neighborhood Different from Home and City? Effects of Place Scale on Place Attachment". In *Journal of Environmental Psychology*, No. 30 (2010), pp. 35-51.
- Low, Setha M. & Irwin Altman. "Place Attachment: A Conceptual Inquiry". In *Place Attachment*, by Irwin Altman & Setha M. Low, New York: Plenum, 1992, pp. 1-12.
- Mendoza, Cristóbal & Ricard Moren-Alegret. "Exploring Methods and Techniques for the Analysis of Senses of Place and Migration". In *Progress in Human Geography*, Vol. 37, No. 6 (2012), pp. 762-785.
- Najafi, Mina & Mustafa M.S. Kamal. "The Concept of Place Attachment in Environmental Psychology". In *Elixir Sustain. Art*, No. 45 (2012), pp. 7637-7641.
- Paterson, Barbara L. & Claire-Jehanne Dubouloz & Brenda Ashe & Judy King & Mirela Moldoveanu. "Conducting Qualitative Metasynthesis Research: Insights from a Metasynthesis Project". In *The International Journal of Qualitative Methods*, No. 3 (2009), pp. 22-33.
- Paterson, Barbara L. & Sally E. Thorne & Connie Canam & Carol Jillings. "Meta-Study of Qualitative Health Research: A Practical Guide to Meta-Analysis and Meta-Synthesis". Sage: California, 2001.
- Patterson, Michael E. & Daniel R. Williams. "Maintaining Research Traditions on Place: Diversity of Thought and Scientific Progress". In *Journal of Environmental Psychology*, No. 25 (2005), pp. 361-380.
- Scannell, Leila & Robert Gifford. "Defining Place Attachment a Tripartite Organizing Framework". In *Journal of Environmental Psychology*, No. 30 (2010), pp. 1-10.
- Williams, R.D. & E.M. Patterson & W.J. Roggenbuck. "Beyond the Community Metaphor: Examining Emotional and Symbolic Attachment to Place". In *Leisure Sciences*, No. 14 (1992), pp. 29-46.

کد	منابع
۱	اکبری، محسن و مصطفی ابراهیم‌پور آزری و مریم اقدایی تفتلی. «بررسی تأثیر نوساناتی در کشته بر دلبستگی به مکان». در <i>مطالعات مدیریت گردشگری</i> ، ش ۳۳ (دی ۱۳۹۷)، ص ۱۷۱-۱۹۰.
۲	امیرکافی، مهدی و شکوفه فتیحی. «بررسی عوامل مؤثر بر دلبستگی به محله مسکونی: نمونه موردی: شهر کرمان». در <i>مطالعات اجتماعی ایران</i> ، ش ۱۳ (بهار ۱۳۹۰)، ص ۴۱-۵۴.
۳	آزادی، مصطفی و ملیحه تقی‌پور و صدیقه نسیمی. «بررسی دلبستگی به مکان در میان کودکان: نمونه موردی: محله بازارچه قصردهشت شیراز». در <i>معماری و شهرسازی ایران</i> ، ش ۱۳ (بهار و تابستان ۱۳۹۶)، ص ۱۶۵-۱۷۹.
۴	پژوهان، مهدیه و الهام آخوندی و ملایر مزیدی. «نقش دلبستگی به مکان بر تصورات ذهنی گردشگران تالاب میزنگاله». در <i>اکویپولوژی تالاب</i> ، ش ۳۳ (پاییز ۱۳۹۶)، ص ۳۳-۴۳.
۵	پورجعفر، محمدرضا و محمدسعید آزادی و سمانه خبیری. «دلبستگی مکانی؛ بازشناسی مفهوم، اصول و معیارها». در <i>هویت شهر</i> ، ش ۳۳ (۱۳۹۴)، ص ۳۳-۶۴.
۶	پیربابایی، محمدتقی و مینو قربانگو و زهرا علی‌نام. «بررسی تأثیر عوامل فردی در مطالعه فرایندهای دلبستگی به مکان با رویکرد روان‌شناسی شناختی: موردی: محله قره باغی‌ها در تبریز». در <i>هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی</i> ، دوره ۲۱، ش ۲ (تابستان ۱۳۹۵)، ص ۵۵-۶۸.
۷	پیربابایی، محمدتقی و مینو قربانگو و زهرا علی‌نام. «بررسی فرایند دلبستگی به مکان در مطالعات شهری با رویکرد روان‌شناسی شناختی». در <i>تازه‌های علوم شناختی</i> ، ش ۶۵ (بهار ۱۳۹۴)، ص ۴۶-۵۹.
۸	چرخچیان، مریم. «بررسی نقش ویژگی‌های فردی در میزان دلبستگی کاربران به فضاهای شهری: نمونه موردی: خیابان خیام در قزوین». در <i>جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری</i> ، ش ۴۷ (بهار ۱۳۹۳)، ص ۵۵-۶۹.
۹	حاجمی‌نژاد، حسین و بهار حبیبیان و امیر آشنویی و امیررضا خاوریان. «ارزیابی و تبیین ایجاد دلبستگی مکانی در خیابان بابا افضل شهر کاشان». در <i>معماری و شهرسازی پایدار</i> ، دوره ۲، ش ۲ (پاییز و زمستان ۱۳۹۲)، ص ۶۵-۷۷.

جدول پیوست: مقاله‌های منتخب؛
تولید: نگارندگان.

۱۰	حیدری، علی اکبر و پریا تیموری و سلمان مرادیان. «ارزایی تأثیر مقیاس مکان بر میزان دل‌بستگی در سه مقیاس خانه، محله و شهر بر پایه دو متغیر سن و جنسیت: مطالعه موردی: شهرهای تهران و ساری». در مطالعات شهری، دوره ۷، ش ۲۶ (بهار ۱۳۹۷)، ص ۳-۱۶.
۱۱	حیدری، علی اکبر و قاسم مطهری و فاطمه نکویی مهر. «بررسی نحوه ارتباط میان دو مفهوم حسن مکان و دل‌بستگی به مکان در میان دانشجویان». در هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، دوره ۱۹، ش ۱ (فروردین ۱۳۹۳)، ص ۱۵-۲۲.
۱۲	حیدری، علی اکبر و زهرا عیدی پور. «ارزایی نقش خلوت در ارتقای دل‌بستگی به مکان در جزایرگاه‌های دانشجویی». در هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، دوره ۲۰، ش ۴ (پهمن ۱۳۹۴)، ص ۷۳-۸۶.
۱۳	خدایی، زهرا و مجتبی رفیعیان و هاشم داداش پور و علی اکبر تقوایی. «بررسی تأثیر امنیت اجتماعی بر دل‌بستگی به مکان از منظر گروه نوجوان در شهر تهران». در راهبرد اجتماعی فرهنگی، ش ۱۳ (زمستان ۱۳۹۳)، ص ۴۵-۷۴.
۱۴	خدایی، زهرا و مجتبی رفیعیان و هاشم داداش پور و علی اکبر تقوایی. «بررسی تأثیر ظرفیت اجتماعی بر دل‌بستگی به مکان از منظر گروه نوجوان در شهر تهران». در مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ش ۲۵ (زمستان ۱۳۹۳)، ص ۷۷-۹۱.
۱۵	خدایی، زهرا و مجتبی رفیعیان و هاشم داداش پور و علی اکبر تقوایی. «تبیین مؤلفه‌های مؤثر بر دل‌بستگی به مکان از منظر گروه نوجوان در شهر تهران». در دوره ۱۱، ش ۴ (اسفند ۱۳۹۶)، ص ۵-۱۷.
۱۶	دانش پور، عبدالهادی و منصور سهیری مقدم و مریم چرچیان. «تبیین مدل دل‌بستگی به مکان و بررسی عناصر و ابعاد مختلف آن». در هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، دوره ۱، ش ۳۸ (تیر ۱۳۸۸)، ص ۳۷-۴۸.
۱۷	رامیار، رضا و اسماعیل ضرغامی. «تأثیر دل‌بستگی به مکان بر سرمایه اجتماعی در محیط‌های مشترک همسایگی: مطالعه موردی: مجتمع مسکونی نور در تهران». در مطالعات شهری، دوره ۶، ش ۲۲ (تابستان ۱۳۹۶)، ص ۳۹-۵۲.
۱۸	رحمتیان، نادیه و سیده زینب عمادیان رضوی و سیده محمدحسین آیت‌اللهی. «نقش خرد اقلیم در دل‌بستگی و احراز مکان». در نامه‌ی معماری و شهرسازی، ش ۱۳ (پاییز و زمستان ۱۳۹۳)، ص ۷۷-۹۲.
۱۹	رجیمی، لیلا و مجتبی رفیعیان و محمد باقری. «تبیین مؤلفه‌های دل‌بستگی به مکان در مقیاس محله و شهر و تحلیل تمهیدپذیری آن: نمونه موردی: محله تاریخی سرخاب تبریز». در معماری و شهرسازی/ارمیشهر، ش ۱۷ (پاییز و زمستان ۱۳۹۵)، ص ۲۲۵-۲۳۶.
۲۰	رفیعیان، مجتبی و زهرا خدایی و هاشم داداش پور و علی اکبر تقوایی. «تحلیل میزان دل‌بستگی نوجوانان از محیط‌های عمومی شهری با تأکید بر ظرفیت اجتماعات محلی (اجتماعی- مکانی)». در برنامه‌ریزی و آمایش قضا، ش ۹۲ (تابستان ۱۳۹۵)، ص ۱۶۷-۱۸۷.
۲۱	سجادزاده، حسن. «نقش دل‌بستگی به مکان در هویت‌بخشی به میدان‌های شهری: نمونه موردی: میدان آرامگاه شهر همدان». در باغ نظر، ش ۲۵ (تیر ۱۳۹۷)، ص ۸۹-۸۸.
۲۲	سجادزاده، حسن و عادل شریفی و محمدعلی اسدی و ندا شریفی. «دل‌بستگی مکانی و ادراک کیفیت محیطی بر احساس رضایت در محله سنتی: نمونه موردی: محله حاجی همدان». در نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی، دوره ۶، ش ۲۲ (آذر و دی ۱۳۹۴)، ص ۱۳۹-۱۵۲.
۲۳	سلیمانی، آتوسا و احمد نوحه‌گر و اسماعیل صالحی. «بررسی تأثیر مؤلفه‌های دل‌بستگی به مکان بر مشارکت اجتماعی در حفاظت از محیط‌زیست: مطالعه موردی: منطقه یک شهرداری تهران». در مطالعات علوم محیط زیست، دوره ۴، ش ۱ (فروردین ۱۳۹۸)، ص ۱۰۴-۱۲۱.
۲۴	صادقی قرشته، رویا و کلثم دانشگر مقدم و امید دژدار. «بررسی رابطه طرح کالبدی در مجتمع‌های مسکونی و حسن دل‌بستگی به مکان در بین ساکنین: مطالعه موردی: مجتمع های مسکونی امام خمینی و امام رضا در همدان». در مدیریت شهری، ش ۳۰ (پاییز و زمستان ۱۳۹۱)، ص ۲۵۳-۲۶۲.
۲۵	علی‌مردانی، مسعود و مریم محمدی و نیکو زینایی فریمانی. «بررسی رابطه حسن دل‌بستگی به مکان و پیدارروی به‌منظور بهبود سطح سلامت در محله: نمونه موردی: محله مطهری شهر مشهد». در معماری و شهرسازی/ارمیشهر، دوره ۱۰، ش ۲۱ (۱۳۹۶)، ص ۱۹۳-۲۰۴.
۲۶	فتح بقالی، عاطفه و حمید صنیعی پور. «تأثیر عناصر کالبد فضایی (معماری) بر دل‌بستگی به مکان شهروندان در مجموعه بازار تبریز». در آمایش محیط، دوره ۱۱، ش ۳۳ (۱۳۹۷)، ص ۹۷-۱۲۴.
۲۷	گودرزی سروش، محمد مهدی و وحید قربانی. «بررسی عوامل مؤثر بر دل‌بستگی مکان در فضاهای باز آموزشی». در مدیریت شهری، ش ۳۹ (تابستان ۱۳۹۴)، ص ۹۹-۱۰۸.
۲۸	لک، آزاده. «بازارفضی حسن دل‌بستگی به مکان در محلات آسیب‌دیده از زلزله با بهره‌گیری از روش نظریه زمینه‌ای: بررسی موردی: امامزاده زید و قصر حمید در بم». در نامه‌ی معماری و شهرسازی، ش ۱۵ (پاییز و زمستان ۱۳۹۴)، ص ۱۵۹-۱۷۶.
۲۹	لک، آزاده. «زلزله بم و درک معنایی ساکنان محلات مسکونی از اختلال در دل‌بستگی به مکان». در مسکن و محیط روستا، ش ۱۵۲ (زمستان ۱۳۹۴)، ص ۱۷-۳۰.
۳۰	معصومی، مسیح‌الله و اسما میر خطیب. «بررسی تأثیر طراحی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی در ایجاد حسن دل‌بستگی به مکان: نمونه مورد مطالعه: مجتمع مسکونی ششصد دستگاه در شهر مشهد». در فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ش ۱۲۶ (پاییز ۱۳۹۶)، ص ۵۲-۷۳.
۳۱	یاسوری، مجید و آریج شاکری نیا و سیده سمیرا شفعی ماسوله. «ارتباط رضایتمندی، دل‌بستگی و مقاصد رفتاری گردشگران: مورد مطالعه: گردشگران بندر انزلی». در برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ش ۱۳ (شهریور ۱۳۹۴)، ص ۲۰۷-۲۲۳.

